

A MEGSEBZETT FILOZÓFIA

VÁNCZA KRISTÓF

Tózsér János:

The Failure of Philosophical Knowledge

Why Philosophers are not Entitled to their Beliefs

Bloomsbury, London – New York, 2023.

238 oldal, £ 85.00

Wilhelmine von Zengének küldött levelében írja Heinrich von Kleist:

[...] működésemmek hamarosan azon törekvés lett egyedüli mozzatátelve, hogy itt lent soha, egyetlen pillanatra ne legyek tetlen, és szünet nélkül a műveltségnek mind magasabb szintjére igyekezzem kerülni. A műveltség látszott számomra az egyedüli célnak, melyre törekedni kell, az igazság az egyedüli kincsnek, amelyet birtokolni érdemes. [...] Nemrégiben megismerkedtem az újabb, úgynevezett kanti filozófiával – és annak egy gondolatát kell megosztanom Veled, bízva benne, hogy Téged nem rendít meg olyan mélyen, olyan fájdalmasan, mint engem [...]. Ha minden embernek zöld üveg lenne a szeme helyén, az embereknek úgy kellene ítélniük, hogy a tárgyak, amelyeket ezen át megpillantanak, valóban zöldek – és soha nem tudnák eldönteni, hogy a szemük olyannak mutatja-e a dolgokat, amilyenek, vagy esetleg nem tesz-e hozzájuk valamit, ami nem hozzájuk, hanem a szemhez tartozik. Így van ez az értelemmel is. Nem tudjuk eldönteni, hogy amit igazság-nak nevezünk, az igazán az igazság-e, vagy csak annak látszik előttrünk. Ha ez utóbbiról van szó, akkor az igazság, amit e Földön begyűjtünk, a

halál után többé nem az [...]. Ha e gondolat hegye Téged nem talál szíven, azért ne mosolyogj azon, aki legszentebb bensője mélyén érzi magát sebzettnek. Odaveszett az egyedüli, a legfőbb célnak, és nincs helyette másik.¹

Némi túlzással azt lehetne mondani, hogy Tózsér narratívájában ugyanez történik a filozófiával, és saját magával, mint filozófiacsináló emberrel. S ha a kleisti rémületig talán nem jut is el, a veszteségérzés, tanácstalanság és megsebzettség mélyen átjárja ezt a könyvet, ami ennek egyik legnagyobb erényével függ össze: azzal, hogy mer és tud úgy beszélni központi témájáról, hogy érezzük, itt a filozófia és a filozófus önnön léte megéretté megy ki a játék.

A magyar olvasó már Tózsér elmúlt évtizedben kidolgozott metafizológiai programjának több állomását is ismerheti. A sort egy 2013-ban, a *Filozófiai Szemle*ben megjelent tanulmány kezdte meg, melyet komoly vita követett, számos résztvevővel.² A legfontosabb állomás eddig *Az igazság pillanatai*³ (a továbbiakban: *IP*) című, 2018-as könyve, amelynek jelentős visszhangja lett, magyar viszonylatban sok olvasója is akadt, és konferencia szerveződött köré. Nagyon röviden: ebben Tózsér amellett érvelt, hogy a filozófia sikertelen episztemikus vállalkozás, lévén a filozófusok igazságkereső és igazoló eszközei alkalmatlanok, akik ennél fogva racionálisan nem hihetnek saját szubsztantív filozófiai téziseik igazságában, vagyis episztemikus kötelességük, hogy feladják téziseiket. Erre válaszolt *Az igazság pillanatai?* címmel megjelent könyv, amelyben huszonnégy magyar filozófus fejtette ki alapos kritikáját az *IP* lényegében majdnem minden eleméről, de elsősorban metaszeptikus végkövetkeztetéseiről.⁴ A kritika hatott: Tózsért álláspontja radikális újragondolására készítette, amit már megelőlegezett a kötetet záró negyvenoldalas válasza a tanulmányokra. Ebben elismerte, hogy az *IP* konklúziója – a metaszepticismusra való felszólítás – téves, az aládúcolására hivatott érvrendszer pedig önellentmondásos. Ám tudható volt, hogy ezzel nincs vége a történetnek, mert Tózsér egyben megígérte, hogy újabb könyvben teszi közzé újragondolt metafizológiai vízióját.⁵ Itt már szerepelt a most tárgyalandó, angolul megjelent könyvének minden fontosabb eleme, amelyeknek most bővebb és argumentatívabb kidolgozását nyújtja.

1 ■ Heinrich von Kleist: *Levelék*. Jelenkor, Pécs, 2000. 163–164. old.

2 ■ Tózsér szövegei: Tózsér János: Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben? *Magyar Filozófiai Szemle*, 2013. 1. szám, 159–172. old.; Maradok szkeptikus, tisztelettel. *Magyar Filozófiai Szemle*, 2013. 2. szám, 135–146. old.; Miért vagyok továbbra is szkeptikus? *Magyar Filozófiai Szemle*, 2014. 2. szám, 139–150. old.; Filozófiai nézetkülönbség és a filozófiai problémák természete. *Magyar Filozófiai Szemle*, 2014. 4. szám, 60–75. old.

3 ■ Tózsér János: *Az igazság pillanatai. Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*. Kalligram, Bp., 2018.

4 ■ Bernáth László – Kocsis László (szerk.): *Az igazság pillanatai? Metafizológiai válaszok a szkeptikus kihívásra*. Kalligram, Bp., 2021. – E könyvről Kelemen János bírálata a *BUKSZ*-ban: 2022. 1. szám, 77–78. old.

5 ■ Tózsér János: Két év „távlatából”. In: Bernáth–Kocsis (szerk.): *Az igazság pillanatai?* 421–461. old.

A radikális újragondolás elsősorban a gondolatmenet következményét érinti, de az élesen különböző konklúzió túl is bőven vannak újdonságok. A hangvétel is más: kevésbé szípkázó, így szikárabb és szerényebb, ami alighanem inkább a szerző módosult álláspontjának és stratégiájának, mintsem az angol nyelvi közegnek köszönhető. A szöveg felépítése letisztultabb, a gondolatmenet(ek)nek pedig végig sikeresen fenntartott, feszített íve van.

Recenzensként tehát hálás feladat a könyvgondolatmenetét összefoglalni, amire némiképp hosszabban kísérletet is teszek.

A könyv a filozófia meghatározásával kezdődik. Eszerint a filozófia igazságkereső, episztemikus tevékenység, amelynek célja, hogy szubsztantív filozófiai igazságokhoz jusson, és kényszerítő erejű érvekkel igazolja őket. Tőzsér sikeresen kimutatja, hogy ezen állításhoz nem kell semmilyen vitatható igazságelmélet mellett elköteleződni – hiszen egyszerűen csak annyit állít: a filozófusok célja, hogy a valóságról olyan állításokat tegyenek, amelyek úgy írják le a valóságot, ahogy az van. E valóságról tett állításaikat pedig kényszerítő erejű érvekkel igyekeznek igazolni: úgy gondolják, hogy a szóban forgó igazság nem csupán esetlegesen adódik számukra, melyet ők kinyilatkoztatnak, hanem a kényszerítő erejű filozófiai érvek hatására mindenkinek, aki alaposan és őszintén meghányja-veti őket – elfogadván a premisszák igazságát és a következtetési séma helyességét –, úgy *kell* gondolnia, ahogyan ők. Meg tudják tehát adni, milyen indokok hatására vannak egy bizonyos filozófiai igazságot, amely indokok ismeretében másoknak is vallaniuk kell ugyanazon igazságot. A filozófia mint 2500 éves intellektuális vállalkozás persze nem teljesen homogén, vannak, akik nem pontosan ebben a keretben tekintettek saját filozófiájukra, azonban a legtöbb és legfontosabb szereplője ebben a szellemben dolgozott. Még ma is él ez a metafizikai vízió – bár kétségtelenül megkopott az ereje. S ami kulcsfontosságú: bár olykor van a filozófiai problémáknak egyfajta kontextusba ágyazottságuk, s bár egyes problémák eltűnnek, mások pedig megjelennek, végső soron megállapítható, hogy a filozófia művelői nagy vonalakban igen hasonló problémákon dolgoztak. A filozófiai problémák tehát markáns kontinuitást biztosítanak ennek az episztemikus vállalkozásnak.

A következő fejezet azt demonstrálja, hogy a filozófia mint igazságkereső tevékenység sikertelen, mert nem sikerült kényszerítő erejű érvekkel igazolt, szubsztantív filozófiai igazságokhoz jutnia. A filozófia minden területén disszenzus uralkodik: túlzás nélkül állítható, hogy eddig egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg úgy, hogy a megoldást kényszerítő erejű érvekkel alá tudták volna dúcolni. Ennek elmaradását ezen episztemikus vállalkozás komoly kudarcának kell tekinteni. Tőzsér számos

példával világítja meg a permanens és széles körű disszenzust. A filozófiai egyet nem értés sajátos természete ugyanis abból fakad, hogy a racionális, egymás álláspontját és érveit alaposan ismerő, a problémát körültekintően és elfogulatlanul vizsgáló, kiemelkedő szellemi képességekkel megáldott filozófusok rendre egymástól homlokegyenest eltérő nézetekre jutnak. Tőzsér nem állítja, hogy semmi fejlődés nincsen a filozófiában, hiszen tagadhatatlan, hogy az érvek intellektuálisan finomodtak, szofisztikáltabbak lettek, a különböző problémák hálóját és egymáshoz való viszonyukat is jobban fel tudjuk vázolni, s így tudunk „ha... akkor” típusú összefüggésekhez is jutni, némely elméletéről pedig alighanem egyszer s mindenkorra sikerült bizonyítani, hogy rossz. Ez letagadhatatlanul fejlődés, de a filozófia voltaképpen célkitűzéséhez, azaz szubsztantív filozófiai igazságok kijelentéséhez képest azért igen csekély. Szembesülve ezzel a helyzettel, a filozófusnak, ha bizonyos kérdések kapcsán vannak szubsztantív és pozitív filozófiai nézetei, számot kell vetnie azzal, mi e nézetek episztemikus státusza, vagyis fel kell tennie (magának) a kérdést: mit tegyek szubsztantív filozófiai nézeteimmel a filozófia kudarcának fényében? Tőzsér szerint logikailag négy válasz lehetséges. A könyvben ezeket részletesen tárgyalja – s mindegyikről igyekszik kimutatni, miért nem tud vele azonosulni.

Az első a filozófiai terápia, amelynek legfontosabb képviselője a kései Wittgenstein. E megközelítésben a filozófia azért sikertelen episztemikus vállalkozás, mert a filozófusok félreértik önmagukat, saját nyelvhasználatukat, s ez értelmetlen (ál)problémákat szül. A helyesen értett filozófia célja nem lehet más, mint felszámolni a klasszikus értelemben vett filozófiát, kimutatva, hogy filozófiai problémák mind értelmetlenek, s tulajdonképpen akkor keletkeznek, amikor a saját zavaros nyelvhasználatunk téveszt meg bennünket. A terápiaként felfogott filozófia szabadíthat meg a feleslegesen és értelmetlenül aggasztó filozófiai (ál)problémáktól.

Tőzsér ezt a megoldást nem fogadja el, mégpedig három okból:

- (1) Wittgenstein elgondolása öncáfoló, ugyanis a filozófiát értelmetlen nyelvi gabalyodásnak tituláló diagnózisa egy *par excellence* filozófiai elméletre, egy specifikus jelentéselméletre épül.
- (2) Gyenge a meggyőzőereje: lehet ugyanis olyan filozófiai problémákat és érveket mutatni, ahol láthatóan nincs jelen semmiféle nyelvi önfélreértés, kétes fogalomhasználat, ahol nem álproblémákkal, hanem teljesen értelmes és valódi problémával van dolgunk.
- (3) Mindezek fényében a wittgensteini megoldás a filozófia episztemikus kudarcára alulmotiválnak mutatkozik.

A második megoldási javaslat a szellemesen „*I'm the only one*”-nak nevezett attitűd. Ez a filozófiatörténet Nagy Alakjainak jól ismert attitűdje, elég felidézni Descartes, Locke, Spinoza, Kant, Husserl stb. hangzatos megállapításait és ígéreteit, hogy sokak bukducsolása után ők most egyszer s mindenkorra megoldják a problémákat. Az *I'm the only one* attitűd szerint tehát a filozófusok közötti disszenzus önmagában még nem ok arra, hogy visszafogja a saját filozófiai nézetekhez kapcsolódó episztemikus bizonyosságát: ugyanis vannak érvényes és kényszerítő filozófiai érvek, és így megoldások is bizonyos filozófia problémákra, csupán vannak, akik ezt valamiért nem látják, nem fogják fel, nem értik, lévén episztemikusan alsóbbrendűek a problémákat-végleg-megoldó filozófusnál, akinek szemében Tőzsér kérdése egyszerűen érdektelen. Ez az attitűd dominál a Nagy Alakoknál, s bár a népszerűsége határozottan megcsappant, még ma is akad képviselője.

Tőzsér legnagyobb baja ezzel az episztemikus vak-ság: a dübörgő önbizalmú *I'm the only one* filozófus ugyanis valójában egyáltalán nem törődik azzal, hogy (látszólag, legalábbis a külső szemlélők számára) vannak vele teljesen azonos episztemikus szinten lévőek, akik teljesen más filozófiai meggyőződésűek. Lévén valódi önreflexióra képtelen, akit saját álláspontjának kitüntettségébe és episztemikus feljebbvalóságába vetett hite akadályoz más nézőpontok valódi számbavételében. Tőzsér azt állítja, azért nem tudja elfogadni ezt a nézőpontot, mert nem akar olyan filozófus lenni, aki ilyen episztemikus hübriszben működik. Jól tudja, hogy ez sem nem kényszerítő erejű, de még csak nem is igazán kimunkált filozófiai ellenvetés, ám szerinte ebben az esetben más nem is lehetséges. Ez a metafizológiai vízió olyan, mint a szolipszizmus: egy támadhatatlan erődbe zárja védelmezőjét, mely a maga módján konzisztens és immunis minden ellenvetésre: csak mindennek az az ára, hogy bizonyos értelemben kiírja magát az emberi (ész)közösségből.

A harmadik megoldási javaslat az ún. ekvilibrizmus. Hívei szerint revízióra szorul a filozófia klasszikus (ön)definíciója, hogy episztemikus vállal-

kozás, amely kényszerítő erejű érvekre támaszkodva kíván szubsztantív filozófiai igazságokra jutni. A filozófiának szerényebb célokot kell kitűznie. Az ekvilibrizmus abból indul ki, hogy a filozófiában nincsenek, nem is lehetnek kényszerítő erejű érvek, de ettől még senkinek sem kéne feladnia filozófiai nézeteit. Ugyanakkor felértékeli a prefilozófiai intuíciónak és meggyőződés szerepét az elméletalkotásban.

David Lewis például azt vallotta, hogy a filozófiai elméletalkotás fő célja az, hogy az intuíciónak, elemi megérzéseket egy velük egyensúlyban lévő (*equilibrium* – innen ered a kifejezés) koherens és szofisztikált rendszerbe ágyazva dolgozza ki. A filozófus mint egyén célja így az, hogy megalkossa a saját, prefilozófiai intuíciónal összhangban lévő elméletét, a filozófusok összességéé pedig az, hogy benépesítsék a logikai teret a lehetséges és magas színvonalon kidolgozott elméletek armadájával. A széles körű disszenzus tehát nem rendíti meg ezt a metafizológiai víziót: mivel prefilozófiai intuíciónk is igen különbözők, éretett filozófiai rendszereink is sokfélék lesznek, de ez nem anomália, hanem a filozófia normális működése. Saját filozófiai elméletünk helyességébe vetett hitünk mellett tehát – de a fentiek figyelembevételével

persze – racionális kitartanunk. Mint Tőzsér hívja rá a figyelmet, az ekvilibrizmus egyre nagyobb támogatottságnak örvend a kortárs filozófiában, nagy (elméleti és pszichés) előnye ugyanis, hogy megnyugtató: e keretben dolgozva a filozófusoknak nem kell sem azon meggyőződésüket feladni, hogy a filozófiacsinalás értelmes dolog, sem azt, hogy racionális kitartani saját filozófiai meggyőződéseik mellett. Tőzsér azonban ezzel a metafizológiai vízióval sem tud azonosulni, bár ismét leszögezi, ne várjunk tőle felsorakoztatott kényszerítő erejű ellenérve(ke)t. Legnagyobb gondja e felfogással az, hogy az a filozófus, aki ennek fényében tekint saját elméletalkotói tevékenységére, nem hihet komolyan és őszintén saját szubsztantív filozófiai nézeteinek *igazságában*, és nem vállalhat episztemikus felelősséget saját nézeteiért. Tőzsér itt bevezet egy érdekes, univerzálisnak és exkluzívna szánt kategorizálást. Állítása szerint

kétféle filozófiai probléma van, úgymint konceptuális és faktuális. A konceptuális problémákra (pl. mi a modernitás?) adható válaszok nem függetlenek mentális és nyelvi reprezentációinktól, hiszen azokon alapulnak, belőlük nőnek ki, s így a rájuk adott válaszok is többfélék lehetnek – ha, tegyük fel, létezik Isten, ő sem tudna itt egyértelmű választ adni. A faktuális problémákra (pl. vannak-e a miénktől okságilag és tér-időben elzárt világok?) ezzel szemben *simpliciter* létezik egyetlen helyes válasz, mely teljesen független nyelvi-mentális reprezentációinktól, s egyedül azon múlik, milyen a világ: ha létezik Isten, egyértelműen tudja az ezekre adható válaszokat, a világ e tekintetben ugyanis egyetlen bizonyos módon létezik. Az ekvilibrizmus – állítja Tózsér – teljesen működőképes a konceptuális problémák esetén, a faktuális problémák kapcsán azonban mélyen zavarba ejtő és intellektuális őszintétlenségbe taszít minket. Esetükben ugyanis tudom, hogy a világ egy bizonyos módon áll fenn, s ugyanakkor azt is vállalom, hogy igen könnyen lehet, hogy saját nézőpontom nem a világ azon egy-bizonyos-módon-fennállóságát tapogattja le, hanem csupán saját esetleges prefilozófiai intuíciónak egy koherens kidolgozása. Ez az állapot az ekvilibrizmus képviselőjét Tózsér megfogalmazásában *episztemikus skizofréniába* taszítja: úgy kellene őszintén hinnie saját szubsztantív filozófiai nézetében, hogy tisztában van vele, az nem több mint a számos logikailag adható válasz egyike, s nem azért nyerte el tetszését, mert kényszerítő erejű érvek meggyőzték helyességéről és a többi rivális álláspont elégtelenségéről, hanem mert (nagy valószínűséggel) sikeresen és megnyugtatóan elégitette ki prefilozófiai intuíción. Csakhogy – mint Tózsér felhívja rá a figyelmet – ezek az intuíciók, előítéletek esetlegesen adódnak számunkra, az objektív igazságtól függetlenül alakultak ki bennünk, személyes karakterünkből, genetikai, szociális stb. meghatározottságainkból származhatnak, vagyis nem uraljuk őket – racionálisan tehát nem is vállalhatunk értük episztemikus felelősséget. Az ekvilibrizmus képviselője tehát nem hajlandó felfüggeszteni filozófiai nézeteit, ugyanakkor nem hihet bennük valódi és őszinte bizonyossággal. Ez így nyilvánvalóan egy pattanásig feszült állapot, amelyet aligha tarthatunk a fő kérdés (mit kell tennem szubsztantív filozófiai nézeteimmel a filozófia kudarcának fényében?) megnyugtató feloldásának.

Egy másik megoldási javaslatot is vizsgál, amely némileg rokon az ekvilibrizmussal, s ezért ironikusán a „*no belief, no cry*” nézetnek mondatik. Eszerint filozófiai nézeteink iránt tanúsított helyes attitűdünk nem a hit (*belief*), hanem az elfogadás (*acceptance*). Filozófiát csinálni eszerint annyit tesz, mint keresni és kialakítani egy munkahipotézist egy tudományosan termékenynek bizonyuló keretben, amelyben kognitív békében végezzük fogalmi természetű munkánkat – minden komoly és személyes elköteleződés, hit nélkül.

Tózsér szerint ez azonban felületes, nehezen komolyan vehető és inadekvát megközelítése annak, mi a teendő a megingott bizonyosságú filozófiai nézeteinkkel, mivel tökéletesen süket arra, valójában milyen szerepet játszanak, de legalábbis játszhatnak filozófiai problémák nem csupán a filozófusok, hanem általánosságban a gondolkodó emberek életében. Összességében tehát Tózsér elutasítja a tárgyalt metafizikai víziókat, ugyanis úgy látja, nem képesek teljesíteni azt az episztemikus (és morális) köteletséget, hogy számot vessünk filozófiai nézeteinkkel a permanens disszenzus, vagyis a filozófia kudarcának fényében.

A negyedik megoldási javaslat a metaszkeptícizmus, amelynek értelmében a filozófia sikertelenségére egyetlen koherens, őszinte és felelősségteljes válasz adható: mivel egyetlen filozófiai nézetben sem lehet racionálisan hinni, episztemikus köteletség minden filozófiai nézetünk felfüggesztése. Ez nem más, mint Tózsér 2018-as álláspontja, *Az igazság pillanatai* konklúziója.

Csakhogy mindezt ma már egészen másképp látja. Több ellenvetést is felhoz a metaszkeptícizmusal szemben, közülük az első tűnik a leghűsbavágóbbnak: a metaszkeptícizmus öncáfoló nézet. Röviden: ha a metaszkeptikus szerint a filozófusok racionálisan nem hihetnek saját szubsztantív filozófiai nézeteikben, akkor a metaszkeptikus sem hihet racionálisan azon szubsztantív filozófiai nézetében, amely szerint a filozófusok nem hihetnek racionálisan szubsztantív filozófiai nézeteikben. Továbbá: ha a metaszkeptikus szerint a filozófusoknak fel kell függeszteniük szubsztantív filozófiai nézeteiket, akkor a metaszkeptikusnak is fel kell függesztenie azon szubsztantív filozófiai nézetét, miszerint a filozófusoknak fel kell függeszteniük szubsztantív filozófiai nézeteiket. Ezt lehet meta-metaszkeptícizmusnak nevezni. Ehhez még továbbiakat fűz hozzá Tózsér. A metaszkeptícizmus nem tudja bizonyítani, hogy a filozófiai problémák szükségszerűen megoldhatatlanok, így következtlenül és dogmatikusan jár el, ha kizárja, hogy a jövőben esetleg lehet megoldásuk. Ennél fontosabb talán, hogy a metaszkeptícizmus olyasmire szólít fel bennünket, amit nem tudunk megtenni. Egész egyszerűen pszichés-kognitív szükségletünk, hogy bizonyos döntő jelentőségű filozófiai problémák kapcsán állást foglaljunk: nem lehet konzisztens metaszkeptikusként élni, gondolkodni. Ráadásul a metaszkeptícizmus perspektívátlan: úgy szűkíti le intellektuális lehetőségeink horizontját, hogy semmit sem kínál cserébe – innen egyenes út vezet az apátiába. Ám Tózsér joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy bár az öncáfolat végzetes hibának tűnik, valójában a metaszkeptícizmus mégsem intézhető el ennyivel. Ugyanis a metaszkeptikus továbbra is joggal teheti fel a kérdést, hogy (figyelembe véve a három másik alternatíva kudarcát) milyen jogon tarthat ki valaki racionálisan szubsztantív filozófiai nézetei mellett. A

metaszkepticizmus öncáfoló mivolta egyáltalán nem hatálytalanítja e kérdés jogosságát, és nem ment fel a válaszadás köteleességétől.

De akkor mi a megoldás? A FPK válasza: egyik sem az, nincsen. A könyv zárófejezete e paradox helyzet vizsgálata. Tőzsér úgy látja, hogy bemutatta mind a négy, logikailag lehetséges választ a kérdésre – mit kell tennem szubsztantív filozófiai nézeteimmel a filozófia kudarcának fényében? és mivel rávilágított mindegyik elégtelenségére, intellektuális lelkiismerettel egyikkel sem helyes azonosulni. Vagyis képtelen megnyugtató választ adni arra, miként tud számot adni saját szubsztantív filozófiai nézeteiről. Sem értelmetlennek nyilvánítani, sem feladni nem tudja őket, sem nem tud racionálisan ragaszkodni hozzájuk. Jelzi, hogy ez egy klasszikus, a korai Platon–dialógusokból ismert aporetikus, vagyis kiút nélküli helyzet. Ez nála nem valamiféle trükkös retorikai–dialektikai fogás: őszintén bevallja, nem tudja, mi a teendő ezzel a helyzettel, miképp állhatott ez elő, s hogyan tovább, és az is világos, hogy számára mindennek igen nagy a személyes tétje. A könyv utolsó fejezete épp emiatt, nem kertelek, megindító. Tőzsért, mint Kleistet, ugyanis szívéen találta a gondolat, hogy amit filozófiai igazságnak tartunk, arról nem tudjuk eldönteni, hogy csakugyan igazság-e, vagy csak nekünk látszik annak, ennél fogva nem tudunk döntő jelentőségű filozófiai nézeteink státuszával számot vetni. Egy több mint kétszáz oldalon át futtatott nagy ívű és végig alaposan kimunkált gondolatmenetről derül ki, hogy (meta)filozófiai ott-hontalanságba vezetett.

Ezt a könyvet kiemelkedően jó filozófiai szövegnek tartom, amely egyértelműen az akadémiai gettó (Tőzsér kifejezése) körén kívül is található olvasókra, azon belül pedig – ha lehetne ilyet – mindenkinek kötelező olvasmánná tenném. Tőzsér úgy kerüli el az tudományos „szakmázás” és szárazság ártalmait, hogy eközben hallatlanul felkészült és óriási tudás- és szöveganyagot mozgat meg. Gyakori lözöng, a legtöbbször talán nem is igaz, de erre a könyvre igen: nem könnyű olvasmány, de mindent megtesz azért, hogy minél szélesebb kör számára hozzáférhető legyen. Igencsak örömteli – és lássuk be, nem hétköznapi – esemény, hogy egy Magyarországon élő és dolgozó magyar filozófus egy nemzetközileg jól jegyzett kiadónál publikál angol nyelvű monográfiát, amelynek témája egyértelműen a kurrens nemzetközi trendekbe tartozik. Külön öröm, hogy a Bloomsbury kiadó – a Bölcsészettudományi Kutatóközpont finanszírozásának köszönhetően – *open access* hozzáférést biztosít a könyvhöz,

amely így elektronikus formájában bárki számára azonnal, ingyen beszerezhető.⁶

De dicséretből talán ennyi elég is! Mivel Tőzsér ritkaságszámba menően nyitott a nézeteiről megfogalmazott kritikákra, elmulasztott lehetőség volna nem megjegyezni, mi az, amit megjegyzésre és továbbgondolásra ajánlok. Van a koncepcióhoz kívülről közelítő kritikái megjegyzéseim – amelyeket a következőkben viszonylag rapszodikusán fejtek csak ki –, s vannak a koncepción belül mozgó, némi képp épületesebben kifejtett észrevételeim is.

Tőzsér *Az igazság pillanatai*-hoz képest az új műben sok mindent elhagyott, amitől az áramvonalasabb lett, helyenként azonban hiányérzetet kelt. Alapvetően azt kifogásolom, hogy Tőzsér a filozófia több értelemben is túlzottan homogenizáló definíciójából indul ki. Hadd próbáljam meg pár példán bemutatni, mire gondolok.

Az igazság pillanatai elején Tőzsér előállt az analitikus és a kontinentális filozófia épkezláb, a beveteknél jobb elkülönítésével,⁷ amelynek értelmében az analitikus tradíciót a klasszikus, igazságkereső filozófia örököseként, míg a kontinentálist a bevált útról letérő irányzatként érdemes megragadnunk. Ez a rész most kimarad, olyannyira, hogy egyszer sem szerepel a „kontinentális filozófia” szókapcsolat, így viszont pontatlannak tűnik a filozófiának az első fejezetben megadott definíciója, miszerint az olyan episztemikus vállalkozás, amelynek célja, hogy kényszerítő erejű érvekkel igazolt, szubsztantív filozófiai igazságokhoz jusson. Nehéz lenne tagadni ugyanis, hogy például Heidegger filozófus, és amit csinál, filozófia, ugyanakkor éppoly nehéz volna a *Lét és időben* felfedni azokat a szöveghelyeket, ahol Heidegger kényszerítő erejű érveket kíván barkácsolni. (S Heidegger, bár tág értelemben véve „fenomenológus”, nem fogadja el a fenomenológia atyjának, Husserlnek sajátos metafizikai keretét – melyről Tőzsér többet is, és igen értőn beszél.)

Persze valóban nagy hiba és öncsalás volna azt mondani, hogy a filozófia kanonikus alakjainak sokasága ne gondolta volna, hogy kényszerítő erejű érveivel bizonyos problémákat végleg meg kíván és meg is fog oldani. A Nagy Filozófiai Művek előszavának egyik közkedvelt fordulata a megingathatatlan alap ígérete, amelyre immáron, végre, építeni lehet a kész rendszert – ezekből, nem minden szarkazmus nélkül, az angol nyelvű könyv is bőségesen mazsoláz. Ám az az érzésem, ha valaki csak Tőzsér művéből próbálná megtudni, mi a filozófia, nem kapna teljes képet. Könnyen tűnhet úgy a számára, hogy a filozófia egy meghatározott elemű fogalomkészletből álló, zárt problémagyár, ahol évezredek intellektuális munkásai újra és újra, egyszer így, másszor úgy egymáshoz büttykölnek a különböző és többé-kevésbé egymáshoz illeszthető elemeket. Persze Tőzsér egyfelől elismeri, hogy olykor új fogalmak jönnek létre – új elemek kerülnek a gyárba, a termékek bonyolódhatnak, a lehetőségek sokasodnak –, továbbá azt

6 ■ <https://www.bloomsburycollections.com/monograph?docid=b-9781350340077>

7 ■ Tőzsér, *IP*, 56-78. old.

sem állítja (egy percig sem!), hogy mindez üres, tét nélküli fogalmi játék volna.

Egyfelől egészen biztos, hogy a filozófia történetében ez *is* ott van – lásd Tözsér példáját Anzelm és Swinburne Isten-érvének kontinuitására (39. old.). Ezt hiábavaló tagadni, ugyanakkor nem jelenti azt, hogy ezen túl ne volna még *más is*, amit szintén filozófiának érdemes hívni. A filozófia története tele van szakadásokkal, törésekkel, újrakezdésekkel, s olyan kísérletekkel, amelyek nem a Tözsér által lefektetett keretben (keressünk kényszerítő erejű érveket, és szögezzük le a szubsztantív igazságokat!) történtek, ugyanakkor mégis intellektuálisan pezsgők voltak, új és adekvát eszközöket, fogalmakat, keretrendszerket adtak önmagunk és a világ elképzelésére, megragadására, sokakat elragadtatásra készítettek, sőt, akár társadalmi-történelmi változásokba csaptak át.

A Tözsérnél ez a keret mindenekelőtt a (kora) újkor nagyjainak kerete. A modernitás számos nagy filozófusának (Kierkegaard, Marx, Nietzsche, Heidegger, Wittgenstein) egyik legfontosabb vonása azonban már épp az, hogy erőteljesen *küzd* ezzel a kerettel, sőt személyesen azzal is, hogy magát filozófusként azonosítsa. Most csak egyetlen, de talán a legradikálisabb példát emelem ki: Marx a filozófiát már nem csupán igazságkereső vállalkozásként, a valóság értelmezéseként fogta fel, hanem történelemformáló erőnek, mozgalomnak tekintette – ennek megfelelően a marxizmus filozófiájának öröksei és követői elsősorban nem a marxista elméletek, hanem mindenekelőtt a történelmi küldetéssel rendelkező forradalmi munkásosztály. Ez egészen más keretben helyezi el a filozófiát. S persze mondhatja valaki, hogy neki ez nincs ínyére, de eltagadni azt, hogy ez is filozófia, nem volna érdemes, ha másért, hát azért nem, mert kimagasló intellektusú emberek sokasága tartotta, tartja annak.

Nekem úgy tűnik, hogy Tözsér túlságosan lecsupaszítja a filozófiát, elválasztja más episztemikus vállalkozásoktól, és ugyanakkor nem teszi transzparenssé, hogy ezt pontosan milyen alapon és milyen módszerrel végzi. Sokat tárgyalt és korántsem egyértelmű kérdés például, hogy a „tisztá” filozófia diszciplínája hogyan és – ha egyáltalán – mikor vált ki a természetfilozófiából, vagyis abból, amit ma természettudománynak nevezünk. Vagy épp fordítva érdemes feltenni a kérdést: mikor vált ki a természettudomány a filozófiából? Nem azt várom, hogy Tözsér ezt minden részletében elemezze – a könyv ekkor nyilván sokszorosára duzzadna és fókuszát veszítené –, de azt problémának tartom, hogy nem jelzi, volna itt egy tisztázandó kérdés. Nézzük például az igazolhatóság ügyét! Úgy tűnik, hogy azokat az elméleti problémamegoldásokat, amelyek kísérletileg igazolhatók vagy cáfolhatók, a metatudományos kategorizáció a filozófia területéről mindig valamilyen más episztemikus vállalkozáshoz utalta, miáltal – a filozófia számára maradt az, hogy problémái nem oldhatók meg a természettudományos problé-

mák analógiájára, mert nem rendelkeznek hasonló igazolhatóságkritériummal. Csakhogy akkor a filozófiától olyasmit várunk el, amit nem ígérhet (bár megtette többször is, elsősorban az újkorban), de legalábbis semmiképp sem teljesíthet be. Descartes tobozmirigy-elméletét a biológia végképp cáfolhatja – mert annak az elméletnek van olyan tulajdonsága, hogy bizonyos dolgokra rámutatva világossá kell válnia, hogy a világ nem akként van, ahogy az elmélet feltételezte; ugyanakkor Descartes dualizmusát a filozófia nem cáfolhatja végérvényesen ugyanilyen módon – mert nem rendelkezik olyan tulajdonsággal, hogy bizonyos dolgokra rámutatva világossá kell válnia, hogy a világ nem akként van. Innen nézve pedig már nem tűnik a filozófia örületes kudarcának, hogy – más episztemikus vállalkozásokhoz képest – képtelen volt kényszerítő erejű érvek mentén szubsztantív igazságokat lefektetni. Ez persze csakugyan különös dolog, s ha ez valóban így van, akkor fontos feladat, hogy pontosabban próbáljuk meg feltárni, melyek azok a fogalmi, kognitív, logikai, antropológiai, pszichés stb. mechanizmusok, s amelyekből fakadhat a filozófiai problémák ezen specifikus tulajdonsága.

Másfelől igen sok filozófiai kérdés kapcsán döntő jelentőségű lehet bizonyos természettudományos eredmények és belátások beépítése. Nem hiszem például, hogy az idővel kapcsolatos metafizikai problémákat helyes volna teljesen függetlenül tárgyalni az idővel kapcsolatos, a modern fizika által empirikusan igazolt – és egyébként, tegyük hozzá, hétköznapi, *common sense* beállítódásunkhoz képest sok szempontból elképesztően kontraintuitív – elméletektől. Ezzel nem azt állítom, hogy a modern fizika majd egyedül megoldja az idővel kapcsolatos metafizikai problémákat, hanem azt, hogy elhibázottnak tűnik az idő filozófiai problémáját olyanként tálalni, mintha az a filozófia légüres terében létezne.

A fentiek egy, Tözsér keretrendszeréhez képest külső perspektívából megfogalmazott szempontokat hoznak mozgásba. Megsemmisítő erejűnek nem tartom őket – valószínűsítem, hogy Tözsér jobban konkretizálni tudná az általa filozófiának nevezett episztemikus vállalkozás természetét, s ennek más episztemikus vállalkozásokhoz való viszonyát. Most hadd térjek át azokra a kérdésekre, amelyek az általa megszabott kereten belül maradnak – mert ezek a fontosabbak.

*Az igazság pillanatai?*⁸-ról írt recenziómban⁸ vázlatosan kifejtettem saját metafizikai keretemet. Tözsérről egyetértve úgy látom, a filozófia klasszikus paradigmájának két fő metafizikai pillére van:

8 ■ Váncza Kristóf: Agonális világvázlatok vagy bummbum-mok? *Magyar Filozófiai Szemle*, 2022. 4. szám, 188–200. old.

9 ■ Ez nem jelenti azt, hogy a prefilozófiai intuíciókat, zsigeri meggyőződéseket egy mindenkori statikus struktúráként kéne elképzelnünk, amely egyenes ágon determinálná a rájuk épülő filozófiai vélekedéseinket. Egyfelől ezek maguk is változhatnak, másfelől már az ő szintjükön is lehetnek összeütközések.

(A) A filozófia egy olyan episztemikus vállalkozás, amelynek célja, hogy kényszerítő erejű érvek lefektetésével szubsztantív igazságokra jussunk.

(B) A filozófiát művelő embernek akkor és csak akkor racionális kitartania a maga filozófiai vélekedése mellett, ha azt kényszerítő erejű érvekkel tudja igazolni – vélekedéseiért ugyanis episztemikusan felelős.

Diagnózisom pedig – szintén Tőzsérral egyetértésben – az, hogy ez a klasszikus vízió elhibázott, túlzó és fenntarthatatlan. A filozófiának ezeknél szerényebb célokat érdemes maga elé tűznie. Meggyőződésem szerint attól még, hogy elismerjük, nem úgy vagyunk episztemikusan felszerelve, hogy „az örökkévalóság pecsétjével” ellátott szubsztantív filozófiai igazságokhoz jussunk, nem kell a filozófiát sem értelmetlennek, sem tökéletesen sikertelennek tartanunk. Az ekvilibrizmussal egyetértésben így azt állítom:

(A*) A filozófia egy olyan episztemikus vállalkozás, amelyben nincsenek kényszerítő érvek, s így szubsztantív igazságokra sem lehet általa jutni.

Csak hogy ezt egy olyan B* ponttal egészítem ki, amelyet nem biztos, hogy mindenki könnyen elfogad: (B*) A filozófiát végző embernek akkor is racionális kitartania filozófiai vélekedése mellett, ha azt kényszerítő erejű érvekkel nem tudja igazolni – vélekedéseiért ugyanis episztemikusan nem felelős.

Eme (általam posztklasszikusnak, Tőzsér által ekvilibrizmusnak hívott) paradigmában tehát arra a kérdésre, mégis, miért és hogyan tartsak ki filozófiai vélekedéseim mellett, ha nem tudom kényszerítő módon igazolni őket, válaszom a következő: le kell mondani a klasszikus paradigma deontológiai ihletésű igazoláskonceptiójáról (is). Így azt kapjuk, hogy filozófiai vélekedéseinket racionálisan fenntarthatjuk a következő indoklással is: „bár nem ferek hozzá filozófiai vélekedésem kényszerítő igazolásához, mégis, *szerintem* 'p' filozófiai vélekedésem igaz, nem állítom ugyanakkor, hogy másnak is igaznak *kell* tartania 'p'-t.” Vagyis a helyzet így fest a posztklasszikus paradigmában: bár belátjuk, hogy a világról több, egymással inkompatibilis, de mégis, minőségét tekintve hasonlóan jó filozófiai elmélet adható, mégsem irracionális, ha saját filozófiai álláspontunkat nem függesztjük fel. Egyrészt nem valószínű ugyanis – és ezt Tőzsér is elismeri –, hogy teljesen fel tudnánk függeszteni alapvető filozófiai meggyőződésünket, másrészt érdemes elismerni, hogy akármilyen magas fokon gyakoroljuk is az episztemikus szerénység erényét, *elkerülhetetlen*, hogy a (meta-) filozófiacsinálás során ne tulajdonítsunk saját érveinknek, nézeteinknek nagyobb súlyt, mint a velünk egyet nem értőkéinek.

Summázva: úgy tűnik, mi, filozófiacsinálók *olyan* emberek *vagyunk*, akiknek episztemikus felszereltsége nem biztosít hozzáférést szubsztantív filozófiai igazságokhoz. De ennek ellenére olykor *olyanok is vagyunk*, hogy legalábbis bizonyos kérdésekben elengedhetetlennek érezzük filozófiai álláspontunk kialakítását. Sőt *olyanok is vagyunk*, akiknek filozófiai álláspontját döntően meghatározza prefilozófiai természetű zsigeri meggyőződésünk – és kinek-kinek ahhoz kapcsolódó intuíciói. Továbbá *olyanok is vagyunk*, akik nem tudják transzcendeálni saját nézőpontjukat, azaz szükségképpen egocentrikusak vagyunk: saját nézőpontunk egyszerre kitüntetett és korlátozott abban az értelemben, hogy nem tudjuk nem azt gondolni, amit gondolunk, és nem tudjuk nem azt gondolni, hogy amit gondolunk, igaz, még úgy is, hogy azt gondoljuk, megeshet, hogy amit gondolunk, nem igaz. Ha *ez* episztemikus skizofrénia, akkor vállalom, hogy szükségszerűen egyfajta episztemikus skizofréniaiban szenvedünk.

Ennek ugyanakkor messzemenő következményei lesznek, s Tőzsérnek teljesen igaza van abban, hogy az ekvilibrizmus képviselői nem feltétlenül néztek szembe ezen következményekkel. A legfontosabb és legnehezebben emészthető folyamánya mindennek – csakugyan beárnyékolva az ekvilibrizmus derűs vízióját – az, hogy ha ezt elfogadjuk, akkor nem vállalhatunk felelősséget saját filozófiai vélekedéseinkért sem. (Sőt hozzáteszem, hogy ez a séma a morális felelősségre is alkalmazható, alkalmazandó.) Mindezt az ekvilibrizmus kulcsfontosságú tulajdonságából következik, a személyes nézőpontnak a filozófiai elméletalkotásban betöltött döntő szerepéből. Ezt azonosítja Tőzsér a prefilozófiai intuíciók, zsigeri hitek, individuális karakterből fakadó előítéletek mélystruktúrájaként. Csakugyan egyik sem az objektív igazság minél precízebb letapogatása végett működik bennünk – hanem attól tökéletesen függetlenül, esetlegesen. Vagyis az, hogy milyen döntő filozófiai nézeteink lesznek, nagyrésztben azon múlik, milyen prefilozófiai intuícióink vannak, ám hogy milyen prefilozófiai intuícióink vannak, az nem rajtunk múlik, tehát végső soron nem rajtunk múlik, hogy milyen döntő filozófiai nézeteink lesznek.⁹

Mindezek észben tartásával most térjünk vissza az új könyv központi problémájához. Ha Tőzsérnek igaza van a filozófia episztemikus kudarcá kapcsán, akkor megválaszolandónak érezzük műve központi kérdését: mit kell tennem szubsztantív filozófiai nézeteimmel a filozófia kudarcának fényében? Elolvassa a könyvet azonban zavarba jövünk, ugyanis elvileg Tőzsér az összes logikailag lehetséges választ felmutatta, mindegyikről demonstrálva, miért nem helyes vele azonosulni. Itt azonban legyünk figyelmesek: csakugyan azt mutatja ki, hogy miért nem lehet vele azonosulni? Nem. Elsősorban azt mutatja ki, hogy *ő* miért nem tud vele azonosulni. A négy metafilozófiai vízióval szemben igen különböző stratégiákat kell alkalmaznia:

(1) A filozófiai terápia esetében a legfontosabb érve az, hogy a wittgensteini vízió öncáfoló: a filozófiát értelmetlennek nyilvánító diagnózis egy filozófiai elméletre épül.

(2) Az „*I'm the only one*” kapcsán elismeri, hogy (a szolipszizmus mintájára) ezt a nézetet nem lehet szigorú értelemben cáfolni, ám episztemikus vak-ságnak tartja, s nem akar olyan filozófus lenni, aki efféle episztemikus gögben él.

(3) Az ekvilibrizmus kapcsán is elismeri, hogy nem tud kényszerítő erejű érvekkel előállni, ám úgy látja, képviselői episztemikus skizofrénia állapotába kerülnek, s ami még rosszabb, e nézet képviselője nem tud episztemikus felelősséget vállalni filozófiai hiteiért.

(4) A metaszteptizmus pedig megint csak öncáfoló (bár máshogy, mint Wittgenstein), ugyanis – amennyiben következetes – fel kell függesztenie a saját igazságába vetett hitét, ami intellektuális apátiába vezet.

A helyzet tehát, amelybe kerültünk, nem túl rózsás, aporetikus, ellentmondással terhes. Valami nem stimmel. Fogjunk neki még egyszer: ha mégis, mindenképp választanunk kéne a négy közül egyet Tózsér számára, melyik lenne az? Az világos, hogy filozófiai értelemben súlyos önellentmondásosságuk kimutatásával (1) és (4) cáfoltatott meg a legerősebb érvekkel – nem rendelkeznek nagy csáberővel. (Habár érdemes elkacérkodni a gondolattal, hogyha egy nagy gondolati ív végkövetkeztetése egy önellentmondással terhelt apória, akkor az retrospektíve nem kérdőjelezi-e meg az útba ejtett állomások önellentmondásossága iránt tanúsított stratégia és attitűd helyénvalóságát. Nem lehet-e, hogy csak az önellentmondásossággal kellene jobban megbarátkozni?) Csakugyan nem lehet megrendíthetetlen érvet felhozni (2) ellen, ám esete valóban a szolipszizmuséhoz hasonlatos: olyan szinten kontraintuitív, sőt taszítóknak tűnik, hogy egyelőre próbáljuk mindenképp elkerülni. Marad tehát (3), amellyel szemben megint csak nem kaptunk kényszerítő erejű filozófiai érvet, tegyünk hát újra próbát vele. Már csak azért is, mert úgy látom, mintha valójában Tózsér több dologban már észrevétlenül közelebb került volna az ekvilibrizmushoz, mint szeretné, s mint talán maga is gondolja és elismeri. Hiszen érvei – ezt ő is bevallja – *nem* kényszerítő erejűek. Mégis lefekteti őket, s valamiféle argumentatív funkciót és potenciát alighanem tulajdonít nekik, értelmesnek és megvilágítóknak tartja őket – különben nem venné a fáradságot, hogy beépítse őket egy bő kétszáz oldalas filozófiai traktátusba. Mindezzel hallgatólagosan, de egyértelműen azt is elfogadja, hogy a filozófiában – hisz könyve nyilvánvalóan filozófiai mű – igenis lehet értelmesen használni nem kényszerítő erejű érveket,

és van is elméleti hozadékuk. Ez döntő fontosságú: fél lábbal ezek szerint már ő mint filozófiacsináló ember is kilépett a filozófia klasszikus paradigmájából, elfogadja ugyanis (A*)-t.

A zavart helyzetet az okozza, hogy a másik lábával viszont még egyértelműen (B) talaján áll, s nem tudja (B*)-t elfogadni. Ugyebár, ha igazam van, és elméletalkotói gyakorlata csakugyan előfeltételezi (A*)-t, akkor már egyedül (B*) el nem fogadása választja el attól, hogy az ekvilibrizmus képviselője legyen. S persze nem véletlen, hogy legfontosabb ellenvetése vele szemben éppen azon érzés részletes és önreflektív kifejtése, hogy nem tud kellő intellektuális lelkiismerettel elköteleződni egy olyan nézet mellett, amely azt is implikálja, hogy fel kell adnia a nézeteiért vállalt episztemikus felelősséget.

Azt állítom, hogy Tózsér vonakodása, hogy elfogadja az ekvilibrizmust, nem egy kimunkált filozófiai érvből következik, hanem valójában abból fakad, hogy prefilozófiai adottságaiból fakadóan olyan egyén, akinek elfogadhatatlan a felelősségvállalás elutasítása – márpedig az ekvilibrizmus megkövetelné, hogy ne vállalhasson episztemikus felelősséget filozófiai nézeteiért. Csakhogy mindez valójában éppen azt bizonyítja, hogy az ekvilibrizmus helyes elmélet: azért nem tud ugyanis elköteleződni mellette, mert prefilozófiai adottságai megakadályozzák ebben, vagyis azért köteleződik el egy filozófiai álláspont (az ekvilibrizmus elutasítása) mellett, mert erre ítélik prefilozófiai adottságai. Paradoxnak tűnhet, de nem az, sőt. Ugyanis csak épp azt teszi, amit az ekvilibrizmus diagnózisa szerint a filozófiacsinálók: ki van szolgáltatva saját prefilozófiai adottságainak, s öntudatlanul is a hatásukra köteleződik el egy filozófiai nézet mellett.

Innen visszatekintve pedig azt is rögzíthetjük, hogy már központi kérdését is e prefilozófiai adottságok motiválták. Azt kérdezi, „mit *kell* tennem” – pedig kérdezhetné azt is, hogy mit *érdemes*, vagy mit *lehet*, vagy mit *indokolt*, csakhogy ő előfeltételezi, hogy a reakciónak normatív keretben kell megfogalmazódnia, pedig ez egyáltalán nem evidens. És ezzel a kérdésfeltevéssel már eleve ráirányított minket és saját magát is egy olyan pályára, amely az ő *esetében* végül csakugyan apóriába torkollik. Az én esetemben például azért nem vezet apóriába, mert az episztemikus (és morális) felelősségről való lemondás, a normatív keret negligálása számomra egyáltalán nem kontraintuitív, mert teljesen összhangban van zsigeri intuícióimmal, más filozófiai nézeteimmel, az emberről és a világról alkotott képemmel. Ennek kifejtése természetesen sokkal több helyet igényelne – itt most csupán jelzem, magam is tisztában vagyok vele, hogy ez nem *ennyire* egyszerű.

Ha figyelmesen olvassuk a művet, fel kell tűnnie számunkra, hogy az egészét belengi az episztemikus (és morális) felelősségvállalás *ethosza* – ennek helyes-

ségét azonban Tőzsér önmagában sosem bizonyítja, hanem előfeltételezi (5.; 147–148.; 179–180.; 202.; 211–212. old.). Világos tehát, hogy egy olyan filozófiai nézetről, sőt meg merem kockáztatni, személyiségjegyről van szó, amely döntően fontos számára, s amelyet a jelenséggel kapcsolatos mély filozófiai diszszenzus ellenére is fenntart. Tőzsérrel tehát éppen az történik, amit maga is a filozófiai problémák táptalajaként azonosít: olyan filozófiai proposíciók, elképzelések iránt érez episztemikus vonzalmat, amelyek együttesen inkonzisztensek, feloldhatatlannak tűnő feszültségben állnak. A következő két erőnek lett az áldozata:

(1) Mély és zsigeri meggyőződés, hogy a világban létezik (morális és) episztemikus felelősség: jó intellektuális lelkiismerettel csak olyan vélekedéseimet tarthatom igaznak, amelyek igazolásához hozzáférek, s amelyeket kielégítően igazoltam.

(2) Az ekvilibrizmus filozófiai víziója, mely szerint a filozófia kényszerítő erejű érvek nélkül is értelmes vállalkozás lehet, s filozófiai vélekedéseink mellett úgy is kitarthatunk, ha nem tudjuk őket kényszerítő erejű érvekkel igazolni. Am ekkor azt is be kell vallani, hogy filozófiai vélekedéseinkért végső soron nem vállalhatunk episztemikus felelősséget.

Nem tudunk, nem is szeretnénk helyette dönteni. Csak bízunk benne, hogy az itt felvetettek épkezláb és releváns továbbgondolásai koncepciójának, s így nem lesznek teljesen haszontalanok. S persze köszönjük neki, hogy könyvével lehetőséget adott arra, hogy magunk is olyan komplexitásban próbáljuk meg végiggondolni e problémákat, amilyen nélkül sokkal szegényesebb volna saját filozófiai háztartásunk. □

Foucault – Történelem, hatalom, kormányozhatóság

Szerkesztette: Kömüves Dániel

Kömüves Dániel

Bevezető

Báthly Ágnes és Lengyel Zoltán

Farmakológiai biopolitikák

I. rész. A lélek vegyészete

Horváth Márk és Lovász Ádám

Az emberi állapot medikalizációja:

Biopolitika COVID-19 előtt és alatt

Kepe Nóra

A panoptikusság Foucault hatalomelméletében

Keszeg Anna

A divat bátorsága

Foucault és a relacionális materializmusra alapozott divat fogalma

Kömüves Dániel

Szegénység, liberális kormányzás és társadalmi struktúra

Losoncz Alpár

Hogyan lehetséges nézni az ordoliberalizmust foucault-i távlatban?

Takács Ádám

Történelemhasználat és társadalomkritika Foucaultnál

Tóth Fruzsina Rozina

A jog fegyelmező ereje és ellenállási stratégiák Lakhatási szegénységben élők és a jog

A magyar underground zene kezdetei

Wagner Sára

A Kádár-kori zenei underground megszületése az ifjúsági sajtóban (1969–1971)